

Gesprek met Sjef van der Molen

deel 2: Amor naturae fecundus*

Ben J. Veld

In het vorige nummer van Oase vertelde de tuinman, beeldend kunstenaar, 'amateur'-veldbioloog en omgevingsvormgever Sjef van der Molen hoe natuurbeleving en natuurkennis bij hem leiden tot kunstuitingen.

In dit tweede gesprek vertelt hij dat zijn Ecologische Kringlooptuin in Velp niet alleen een laboratorium voor experimenten met natuur en vormgeving is, maar bovendien een oefenterrein voor een betere wereld.

Als gezworen modernist heeft hij geen boodschap aan de geschiedenis van de tuinkunst. Ook geen rustieke banken, gazons, heggetjes, prieltjes en pergola's, maar forse hoogteverschillen, waterpartijen, rauwe puinbrokken en lieflijke slingerpaadjes. Sjef vertelt van zijn overwegingen die de keuzes bij aanleg en beheer bepalen.

Zijn tuin (900 m²) dient actief beleefd te worden, liefst onder zijn leiding.

- *Noem eens wat opvallende kenmerken van je tuin.*

'Ja, veel hoogteverschillen, tot zes meter. Dat is verrassend, want daardoor is de tuin heel onoverzichtelijk. Je kunt niet meteen alles overzien. Dat is spannend. Heel veel verschillende milieutjes met heel verschillende plantengroei. De zonneplekken overheersen hier wel. Water is een heel belangrijk aspect. De Rozendaalse beek loopt hier langs de tuin. Het is de enige plaats in Nederland waar nog een populatie van de gewone rivierkreeft voorkomt. Omdat de beek hoger dan de tuin loopt kon ik hem boven de waterval aftappen. Dat water stroomt nu via allerlei vijvers, vijvertjes en slootjes beneden in de beek terug. Dat levert legio mogelijkheden op voor water-, moeras- en oeverplanten met de bijbehorende dieren. Al de aangebrachte abiotische verschillen leveren een enorme verscheidenheid aan planten en dieren op.

Het is een **kringlooptuin**. Niet alleen omdat ik gebruik maak van de afvalprodukten van de welvaartmaatschappij, maar ook omdat alles wat afsterft opnieuw wordt gebruikt, al is het soms op een andere plek. Geen composthoop, geen afvoer met containers.'

- *Wat is het verschil met andere wildeplantentuinen?*

Mensen grijpen dikwijls terug op wat er al is of wat er vroeger was. Stukjes bestaande vegetatie op Madurodam-niveau in de tuin namaken, met alle onderhoud vandien. Zoals bij heemtuinen, heel leuk om te zien, maar ik kan er niet mee uit de voeten, het is me niet creatief genoeg.

Ik wil iets nieuws, probeer combinaties te maken met allerlei vormen, materialen, planten en dieren en dan blijkt er wel degelijk iets anders te kunnen ontstaan. Zij werken meestal in het platte vlak of met iets glooiende heuveltjes. Dat vind ik niet zo aantrekkelijk. Er zijn minder abiotische verschillen. Ik houd van wild gestapel.'

- *Volgens je folder wil je met je tuin een bijdrage leveren aan de wereld van morgen, waarin de mens niet langer het middelpunt, maar een onderdeel zou moeten zijn.*

'Ja, ik wil mijn steentje bijdragen. Ook letterlijk! Mensen zijn overal zo gauw bang voor. Onkruid, ongedierte, overwoekeren, die vieze slakken en enge spinnen! Die rommel! Ik ken dat wel. Als kind liep ik met mijn moeder

aan het handje langs tuinen. Toen ik haar vroeg waarom die tuinen altijd zo netjes zijn en er geen wilde plant groeit, zei ze: "Dat hoort zo!" Toen ik vroeg: "Waarom dan?" zei ze: "Zeur toch niet zo!" Dus een antwoord kreeg je niet. Dat blijft je dan bezighouden. Later kom je dan gelijkgezinden tegen en denk je, hé, er gebeurt toch wat, er zijn toch mensen op mijn golfengete bezig. Ik ben in principe een chaoot. Ik houd van rommel. Maar vanuit die zogenaamde rommel wil ik een lijn zien te ontdekken, een ordening. Ik verzamel allerlei afgedankte spulletjes. Gebruik ze, soms pas na jaren, voor een tekening of in de tuin. Die oude rommel krijgt dan weer een nieuw leven, er ontstaat zo weer een nieuw verhaal. Vanuit losse materialen, losse gedachten en denkbeelden stel ik iets samen,

Grote vijver in de tuin van Sjef van der Molen

foto: Ineke Schaars

* Amor naturae fecundus: De liefde voor de natuur werkt inspirerend.

waar ik mezelf weer in terug kan vinden. Ik zoek naar het nieuwe. Soms lukt dat niet helemaal, soms minimaal of marginaal. Maar soms gebeurt er ineens iets, bijvoorbeeld dat dakpannen stapelen. Je gaat ermee spelen, vormen zoeken, het moet stevig zijn, leefplaatsen bieden aan planten en dieren. Het moet een experiment zijn. Kan het niet of kan het nu wel? Heerlijk! Soms krijg ik er buikpijn van. Soms lukken er dingen die onvoorstelbaar leken. Dan is het of je je vleugels kunt uitslaan en je een stukje vliegt! Ik speel een spel samen met de natuur. Voel me een onderdeel van de tuin. Dat stel ik centraal. Dat je er in opgaat. Dat je óók een van die levende wezens bent die in de tuin leeft. En ermee leeft. We hebben zintuigen maar ook ons verstand, gevoel en intuïtie. Ik wil met die dingen, eigenlijk het geweten, met liefde en medegevoel, met al m'n hebben en houwen met de tuin, met het geheel bezig zijn.'

- Gaat je betrokkenheid zover dat je in je tuin zou willen wonen?

'Ja, moeilijk realiseerbaar. Maar ik heb wél in de tuin geslapen. Op een matrasje. Als je 's morgens wakker wordt voel je je echt een onderdeel ervan!'

- Louis Andriessen, de componist: "Ik hou van de natuur, voorzover het cultuur is".

'Dat zegt me niks. Dat is gewoon een stuk zelfverloochening. Zou die man ook in de bergen niet van de natuur genieten? Het zal wel angst voor het onbekende zijn, de stadsmens die het niet aankan.'

- In een onlangs verschenen handboek voor ecologisch groenbeheer staat: "Het groen wordt in de eerste plaats aangelegd voor bewoners en gebruikers. Het moet daarom zoveel mogelijk worden afgestemd op hun wensen en eisen. In veel gevallen betekent dit dat het groen er enigszins verzorgd en liefst bloemrijk uit moet zien". Is dit in jouw ogen een ecologische aanpak?

'Nee, weer afgestemd op de mens. En een mens met een heel kleine wens. Natuur mag, maar we moeten er geen last van hebben.'

- Maar mag dat niet in een stedelijke omgeving, die toch bestemd is voor de mens?

'Dat heeft die mens maar besteld! Heel aanmatigend, heel egocentrisch! Niet als liefdevolle begeleider en toeschouwer!'

Het stapelen met puinbrokken levert tal van leefplaatsen voor planten en dieren op.

foto: Jeanet Willems

- Je brengt bij de aanleg allerlei abiotische verschillen aan, b.v. in stenigheid, grondsoorten, voedselrijkdom, humusgehalte, vochtigheid, bezonning, wind/luwte, zuurgraad. Worden in een relatief kleine tuin die verschillen op den duur nog weerspiegeld in de plantengroei? Want: waarom zoveel moeite doen als de verschillen toch genivelleerd worden?

'De verschillen zijn in een periode van elf jaar vrij constant gebleven, al zoecken planten soms zelf hun optimum op. Daar kunnen ook onbekende factoren of combinaties van factoren een rol bij spelen. Zo 'wandelde' de Spaanse zuring naar een heel andere plek. Hij komt inderdaad op gruishellingen en oude muren voor en staat vrij droog. Het is een diepwortelaar die daar echt z'n plekje heeft gevonden.'

- Hoe bouw je de wallen op?

'Heel verschillend. De ene keer met veel los gruis in de wal, dan weer al-

leen met massieve stenen. Dan weer met veel grond erin. Harde stenen van buitenmuren, want binnenmuurstenen vriezen kapot. Ik gebruik het liefst oud metselwerk met kalkcement dat langzaam verweert en dan de kalk vrijgeeft voor de kalkplanten. Net als op oude muren. Ik stapel alleen met hele bakstenen of grotere brokken.

Als je hopen van kleiner puin maakt ontstaan er tal van holten voor muizen, spitsmuizen en overwinterende amfibieën.'

- Hoe kom je bij de aanleg tot een beplantingsplan, waarop is je soortkeuze gebaseerd?

'Ik kan niet volgens een plan werken. Ik begin gewoon, zet niets op papier.'

- En als je in opdracht werkt, voor de gemeente bijvoorbeeld?

'Dan zal ik alleen een globale schets maken voor een gesprek over de basisvoorwaarden. Ze moeten me maar vertrouwen.'

- Wat doe je met kwetsbare soorten?

'Die zet ik op plekken waar ze geen concurrentie ondervinden. Of in een milieu met even kwetsbare soorten. Bijvoorbeeld wildemanskruid samen met strobloem, mantelanjer en berggamberd. Ik sta dan niet toe dat zich daar dan een paardebloem tussen vestigt.'

- Treden er verrassende kruisingen op?

'Ja, maar wel de bekende. Moesdistel met aarddistel, geel nagelkruid met knikkend nagelkruid, Zwolse anjer met ruige anjer.'

- Maak je gebruik van grassen?

'Ja, ook van zeggen, russen en biezen. Ik plant geen gewone grassen aan, die komen vanzelf wel. Op de grote kalkwal hebben wimperparelgras en stijfhartgras zich flink uitgezaaid.'

- Hoe ga je met spontane vestiging van planten om?

'De ontwikkeling van pionierplanten volgen is vaak interessant. Soms grijp ik in, maar zelden meteen. Ik heb bijvoorbeeld klimopzaailingen verwijderd

onderaan een goed ontwikkelde wal. Op een andere plek wil ik experimenteren met klimopbrenraap.

En op een derde plaats bevorder ik spontane klimopgroei in verband met broedgelegenheid voor winterkoning, heggemus en roodborst.'

- En spontane vestiging van dieren?

'Soepeenden liever niet. Die vreten alle waterplanten op, rukken alles los uit de kanten en met hun geпоep eutrofiëren ze het water, maken er erwtensoep van. Worden niet voor niets soepeenden genoemd! Dus nivelleren het milieu. Ik zou ook liever de katten uit de tuin willen weren, maar dat is een utopische gedachte. Zes miljoen katten in Nederland! Wat dat voor het milieu betekent valt niet te becijferen!'

- Ook nog bijzondere dieren?

'Ja, de heidevlinder, maar dat is geen blijver. Ieder jaar een paar exemplaren op de buddleia. Ook de argusvlinder die van taludjes houdt. Het boomblauwtje en de sleedoornpage. Ik heb de sleedoorns en de pruimenopslag afgezocht, maar nog geen eitjes kunnen vinden. Er waren dit jaar twee nesten van de zwartkop, één van de braamsluiper en één van de tjiftjaf. Twee grote gele kwikstaarten aan de beek, twee jonge

Herfst

*ontwakend hoor ik staartmeesjes
Ze vliegen van mijn linker naar mijn rechteroor
en één gaat zelfs binnendoor*

ijsvogeltjes met vleeskleurige teentjes op het kunstwerk in de vijver. En, heel bijzonder, een koninginpage! Die heb ik sinds 1957 niet meer gezien in deze omgeving!'

- Kunnen er vissen in de vijvers terecht komen?

Creatief spel met dakpannen foto: Jeanet Willems

'In de kleine vijvertjes wel, maar in de grote niet. In de grote vijver zitten wel vissen om de muggenlarven kort te houden, maar dat zijn soorten waarvan bekend is, dat ze dikkopjes en salamanderlarven met rust laten, dus elrits, grote en kleine modderkruiper en bittervoorn.'

- Wiert Nieuman schrijft in zijn boek 'Natuurtuinieren' (1983): "Voor een mens met een greintje esthetisch gevoel is geen onderhoud plegen onaanvaardbaar. Het gemakkelijke onderhoud van een wilde-plantentuin is een mythe."

'Het ligt eraan hoe groot de tuin is, wat je ermee wilt, hoeveel diversiteit je aanbrengt. Hij heeft gelijk als je de tuin op een statische manier wilt laten voortbestaan. Maar als je iets van de dynamiek van de natuur wilt zien, als je ecologische processen wilt volgen dan moet je op veel fronten je handen thuishouden.'

- Heeft dat met esthetisch gevoel te maken?

Nee, zijn esthetisch gevoel. Zijn standpunt is zuiver subjectief.'

- Jij pleegt 'onderhoud' als beheermaatregel en hij om zijn esthetisch gevoel te bevredigen. Bedoel je dat?

'Ja, en dat heeft met een wildeplantentuin niet veel te maken.'

- Een siertuin, maar dan met wilde planten?

'Bij een wildeplantentuin is wild toch wel de hoofdmoot. Dan moet de inbreng van de natuur toch het grootst zijn? Bij het begrip 'onderhoud' zet je de mens weer bovenaan. Ik spreek liever van beheren of van begeleiden. Wat laat ik voor gaan, een bepaalde vorm van esthetisch gevoel of het bestuderen van het natuurlijk gebeuren in de tuin? De esthetiek van ecologische processen heeft voor mij een diepere en waardevollere dimensie dan de esthetiek van de wildeplantensiertuin.

Ik draag mijn ideeën wel uit, maar vrijblijvend. Het zijn mijn ideeën, niet de enigszaligmakende. Maar ik wil wel overtuigen. Ik ga graag kijken, waar anderen experimenteren.'

- Bij aanleg en beheer heb je waarschijnlijk natuurbeelden als referentie voor ogen. Wat voor beelden zijn dat: een verdwenen Arcadië, niet door mensen beroerde natuur, romantiek, natuur van vroeger, een zekere harmonie in het boerenlandschap?

'Neen, eigenlijk geen van alle. Wel het besef, dat er zoveel verloren is gegaan sinds onze kindertijd, ook mondiaal, dat alles wordt opgeofferd aan geld en gewin. Daarvan wil ik wat terug. Maar wát terug? Dat mag voor mij iets in een nieuwe vorm zijn.

Ik kijk veel rond in binnen- en buitenland. Dat inspireert me en dan gaat het me meer om interessant dan om mooi. Ik wil zoveel mogelijk diversiteit en leven om me heen.'

- Voor veel mensen bestaat het genoegen van de tuin uit het zogenaamde trimtuinieren: met rood hoofd voorover staan en dan wieden, uitrukken, schoon en netjes maken, snoeien, knippen, maaien, verminken. Voor hen lijkt tuinieren niets met de natuur te maken te hebben. Natuur prikt, steekt, jeukt, stinkt, is chaotisch. De natuur lijkt door haar veelvormigheid en onoverzichtelijkheid hun vertrouwde wereldbeeld te verstoren. Kun jij enig begrip opbrengen voor die anti-natuurmensen? Zijn ze bereikbaar voor jouw benadering?

'Als je het ze rustig uitlegt en boeit wél. Maar dan zeggen ze: "Ja, dat doe jij, maar ik kan dat niet. Ik ben heel anders opgevoed". Bovendien, mensen hebben vaak te weinig lichaamsbeweging. Dan willen ze iets doen waardoor ze in beweging zijn. Nou dan maar de planten een beetje vernielen. Het loopt parallel aan hoe ze met andere mensen en met dingen omgaan. Maar ik blijf pogingen wagen, ik kan het niet laten.'

- Francis Bacon (1620): "Wie de natuur wil beheersen moet zich door haar laten leiden. Wij zullen met haar moeten samenwerken."

'Als beheersen beheren mag worden, kan ik het volledig onderschrijven.'

- Tenslotte, is in jouw tuin de natuur de bouwmeester of is de natuur het bouw pakket? (Westhoff, 1988)

'Ik wil in de tuin samen met de natuur de bouwmeester zijn. Samen. Je bouwt wat, de natuur manifesteert zich ook, speelt in op mijn inbreng. Daar reageer ik weer op. Die wisselwerking! □

Ekologische Kringlooptuin, Boulevard 33a, 6881 HP Velp, tel. 085-636113.

Geopend van 1 april - 1 oktober. Toegankelijk na afspraak. Rondleidingen voor groepen tot 12 personen. Entree: f 10. - p.p. Geen honden, kinderen s.v.p. in de gaten houden.

Ben J. Veld is docent biologie en mede-initiatiefnemer van de Werkgroep Ecologische Tuinen Arnhem. Hij geeft ook advies op het gebied van de stedelijke ecologie.

Zijn adres: Parkstraat 72, 6828 JL Arnhem. Tel: 085-450786.

In het vorige nummer van Oase schreef Willem Iven o.a. over uiterlijk en gedrag, voortplanting, voedsel en verspreiding van egels. Deze keer besteedt hij aandacht aan de thema's winterslaap en verkeersslachtoffers.

Winterslaap

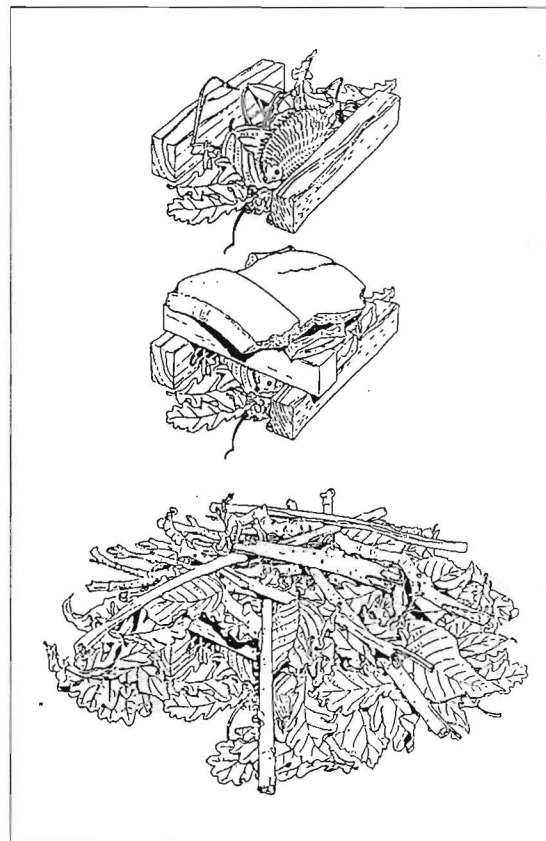
Begin maart vond ik een dode egel in de septicput. Eind december was deze put bij het Franse huis (Meusse, 430 km van mijn vaste woonplek) klaar. Na twee dagen lang met de pikhouweel pikken en met het sterke PTT-schopje steken en uitscheppen in de harde vaste leemkalkbodem was de put er, ruim een meter diep. Een stapelwand gestapeld, de bovenrand gemetseld, en voorlopig wat sloopplanken eroverheen. De volgende dag de put vol water laten lopen om eens te weten hoe snel dat zou wegtrekken en hoe daarom de natuurlijke reinigende werking zou kunnen zijn. Na hoeveel keer toiletgebruik, per dag of per week. Na drie dagen bleek het water pas een eind gezakt: zo'n vaste bodem. De put lag toen nog onder het gammele dak van een grange die van de zomer zal worden gesloopt.

Wat is dit nu voor een inleiding over de winterslaap van egels? Wacht even.

Toen ik begin maart daar weer was, bleek de put droog en op de bodem lag een egel, opgerold en dood: in de put geraakt en er niet meer uit kunnen komen. Nog stinkend, dus laten we vaststellen dat de sterfdag een dag of tien eerder was. Misschien heeft het dier de put willen gebruiken als warme overwinteringsplaats, misschien is hij tijdelijk ontwaakt of (nog) niet aan de slaap begonnen. Met dit noodlottige gevolg. In elk geval is vast te stellen dat egels ook in de winter actief kunnen zijn.

Conclusies:

- Het heeft zin nog in januari winterslaapplekken voor egels te maken.
- Egels zijn binnenshuis (binnenschuurs) waar het warmer is langer actief, ze gaan later of niet in winterslaap. Dat zou ook buitenshuis in een zachte winter het geval kunnen zijn.
- Niet (helemaal) afgesloten putten en kuilen met steile wanden zijn gevaarlijk voor egels en andere onhandige dieren: kikkers, padden, salamanders, spits- en andere muizen. Dat de winterslaap van oktober tot in april duurt, is een fabeltje. Er zijn veel waarnemingen van actieve egels in de winter. Tijdstip van 'in winterslaap gaan' en duur van de slaap zal afhangen van de temperatuur (in zachte winters later en korter), de voedingstoestand van het dier, en factoren als b.v. veel of weinig dekking, of er nog late jongen te verzorgen zijn, woongebied (deels) binnenshuis met daar aanwezig voedsel

Model egelwinterslaaphuis uit lesmateriaal school-natuurtuinen
tekening: T. Pick